

Inhoud

Proloog – Hoop als plicht	9
1 Milieudefensie versus Shell	15
2 In de Russische fuik	45
3 Energiemacht glipt het Westen door de vingers	95
4 Klimaatverandering is nú	135
5 De zon is de bron	159
6 Van energietransitie naar economietransitie	191
7 Politieke vaart en nieuwe valkuilen	213
Epiloog – Tot elkaar veroordeeld	227
Dankwoord	237

Proloog

Hoop als plicht

Als je je telefoon aan de oplader legt, reken je erop dat je na een uurtje weer volop kunt whatsappen en muziek luisteren. Als je de thermostaat op twintig graden zet, verwacht je dat het aangenaam wordt in je woonkamer. Als je bij het benzinestation staat, kun je je tank áltijd volgooien. De energie voor je telefoon, je huis en je auto is net zo vanzelfsprekend als water uit de kraan. Energie is er altijd en overal. Maar achter die alomtegenwoordige aanwezigheid en beschikbaarheid van energie gaat een complexe wereld van economische en politieke belangen schuil. Voordat de elektronen uit je stopcontact komen, en het gas uit je fornuis, heeft er een onwaarschijnlijke internationale concurrentiestrijd plaatsgevonden. Die strijd heeft te maken met de winning van olie en gas, de verdeling van de inkomsten tussen bedrijven en landen, het transport van de fossiele brandstoffen, de verwerking en distributie ervan, de bouw en exploitatie van chemische fabrieken en elektriciteitscentrales, en natuurlijk de belasting die wordt betaald voor de uitstoot van broeikasgassen. Ieder land en iedere betrokken partij heeft zijn eigen belangen in dit grote geopolitieke miljardenspel.

Over dat spel publiceerde ik in 2008 een boek met de titel *De strijd om energie. Hoe de groeiende honger naar olie en gas de wereld in een crisis stort*. Als redacteur bij het FD schreef ik jarenlang over alles wat met energie te maken had. Ik was gefascineerd door de grote zakelijke en (geo)politieke belangen die samenhangen met de energievoorziening en ik was onder de indruk geraakt van de enorme omvang van het wereldwijde energiesysteem. Destijds kreeg ik veel positieve reacties op mijn boek. Trots was ik op een brief van natuurkundige, schrijver en oud-politicus Jan Terlouw, die ik ook geïnterviewd had. Een passage uit die brief: ‘U hebt een zeer leesbaar en waar boek geschreven. Ik hoop dat velen het lezen. In het hart van het probleem liggen natuurlijk de enorme belangen die met de winning en verkoop van energie zijn gemoeid. [...] Ik kom meer en meer tot de conclusie dat de mens niet in staat is lange termijn oplossingen na te streven. We lijken nog te veel op

onze harige voorouders, bij wie het bewustzijn nog niet was ontwikkeld, en die in de strijd om het bestaan het gewin voor nu altijd stelden boven het gewin voor later. Dus moet de oplossing komen via rampen, een nederlaag voor iedereen die beleid wil maken. De theoretische pessimist in me doet dit zeggen. In de praktijk blijf ik een optimist te zijn, die blijft hopen dat het wel goed komt.’

In de jaren voordat ik het boek schreef kwam naast het energievraagstuk de opwarming van de aarde steeds pregnanter naar voren als een urgent probleem. Sinds het Verdrag van Kyoto in 1997 erkent de wereldgemeenschap dat de uitstoot van broeikasgassen moet worden beteugeld om verdere opwarming van het klimaat te voorkomen. Maar echte actie bleef uit. Als Al Gore, vicepresident van de Verenigde Staten onder Bill Clinton, in 2006 met de film *An Inconvenient Truth* komt, waarin hij de gevaren van klimaatverandering duidelijk maakt – Amersfoort komt aan zee te liggen vanwege de zeespiegelstijging – dringt de urgentie langzaam maar zeker tot een groter publiek door. Langzaam, want twijfel en cynisme blijven voortdurend aanwezig, ook anno 2023.

Toen ik in 2008 als FD-journalist de vele ontwikkelingen op me in liet werken, realiseerde ik me dat een energiecrisis onvermijdelijk was. Landen als China, India en Brazilië hadden jaar op jaar meer olie en gas nodig om hun economie te laten groeien. De bestaande olie- en gasvelden in het Westen raakten uitgeput en de wereld werd daardoor afhankelijker van een steeds kleiner groepje (autocratische) landen, die politiek en financieel munt wilden slaan uit hun bodemschatten. Duurzame energie groeide weliswaar snel, maar lang niet snel genoeg om de stijgende vraag naar energie bij te benen. Mijn conclusie was dat het Westen de controle aan het verliezen was over de achilleshiel van zijn economie: de energievoorziening. Het weinig rooskleurige perspectief was een toenemende internationale concurrentiestrijd om energie. Landen zouden te maken kunnen krijgen met fysieke tekorten, voorspelde ik, waardoor burgers hun huis niet meer zouden kunnen verwarmen, en waardoor verstoringen zouden plaatsvinden in tal van industrieën en economische sectoren. De zucht naar fossiele grondstoffen is namelijk verslavender dan de meeste mensen zich realiseren. Want na verwerking door de chemische industrie vinden olie en gas hun weg naar vele duizenden producten: van kunststof tot kleding, en van medicijnen tot kunstmest. Kortom: energie is een basisbehoefte, en belangrijk genoeg om voor te knokken.

Dat was 2008. Die energiecrisis kwam niet. Tekorten deden zich niet voor.

De olieprijs piekte op een ongenadig hoog niveau van 148 dollar per vat, dat wel. De financiële crisis, die werd ingeleid met het bankroet van Lehman Brothers, en later de eurocrisis vertraagden de economische groei. Als gevolg daarvan werden de spanningen op de energiemarkt gedempt. Minder economische groei betekent immers ook dat er minder olie en gas nodig is. Wat in 2008 ook niemand voorzien had, ik in ieder geval niet, was dat de winning van schalieolie en -gas, met name in de VS, voor nieuwe aanvoer van energie zou zorgen. Daardoor werd de westerse afhankelijkheid van Rusland en het Midden-Oosten weer beheersbaar. Die nieuwe werkelijkheid zorgde voor ontspanning, de zorgen verdwenen. Dat gaf Rusland de gelegenheid dieper te infiltreren in de energie-infrastructuur in Europa. Er kwamen nieuwe pijpleidingen van Rusland naar Duitsland. Gazprom werd aandeelhouder in verschillende Europese energiebedrijven en gasopslagplaatsen, ook in Nederland. En als kers op de taart – en het bewijs van maatschappelijke acceptatie – werd Gazprom shirtsponsor van Europese topclubs als het Duitse Schalke 04.

‘Dus moet de oplossing komen via rampen.’ Die opmerking van Terlouw bleef hangen. Hoewel de hoop op een duurzame oplossing van de voormalig D66-leider lange tijd levend bleef, werd zijn pessimistische voorspelling alsnog realiteit. Door de coronapandemie zakte de wereldeconomie in. Kortstondig weliswaar, maar het veroorzaakte wel grote problemen in de geglobaliseerde aanvoerketens. Het leidde ook tot het snel terugschroeven van investeringen in olie en gas. Er was minder nodig omdat door de lockdowns het vliegverkeer platlag en er veel minder werd gereden. Toen de wereldeconomie verrassend snel terugveerde ontstond er een tekort aan alles. Ook aan energie. Prijzen begonnen te stijgen. Dat was nog geen ramp, maar de spanning in het systeem nam toe. Toen Rusland in februari 2022 Oekraïne binnenviel, en kort daarna de gaskraan naar Europa afkneep, was het voor experts snel duidelijk dat dit grote geopolitieke en economische gevolgen zou hebben. De spanningen op de energiemarkt kwamen pijlsnel op een niveau dat in 2008 nog ondenkbaar was. Zo kwamen we alsnog in een energiecrisis terecht.

Toen dat gebeurde pakte ik mijn boek uit 2008 er nog eens bij. In de epiloog las ik: ‘Wat is het perspectief als Rusland ergens in de komende tien jaar de gaskraan langdurig dichtdraait, als gevolg van een ernstige politieke crisis met de Europese Unie? Dat vooruitzicht kan alleen maar leiden tot pessimisme, want zonder Russisch gas zal energie in Europa op rantsoen moeten. [...] Wie zal zich nog druk maken om klimaatverandering als zijn

eigen primaire behoeften worden beknot? Europa moet zich niet te afhankelijk maken van een leverancier die onder staatscontrole staat en waar andere dan bedrijfseconomische motieven een rol spelen. Niemand weet hoe de politieke situatie in Rusland er over een jaar uitziet. Er moet altijd rekening worden gehouden met het worstcasescenario.' Rantsoenen hebben we overigens niet gehad, maar de industrie heeft gedwongen door de hoge prijzen de productie afgeschaald. Toch behoorlijk actueel, dacht ik bij mezelf, en ik plaatste de passage op LinkedIn. Daar regende het niet alleen 'likes', maar ook vragen wanneer er een herziene uitgave van het boek zou komen. Toen ook de uitgever mij naar aanleiding van die post ernaar vroeg, werd het sluimerende idee dat ik al langer had om het boek te actualiseren aangewakkerd.

De grote trends van de economische wetmatigheden en geopolitieke krachtpatserij die ik in 2008 beschreef zijn nog steeds actueel. Maar de focus van het vorige boek ligt op gebeurtenissen uit de periode 2000-2008. Een herziene versie moest dus grotendeels herschreven worden. Ook omdat ik bij het herlezen tot een belangrijk nieuw inzicht kwam: de huidige energiecrisis, gecombineerd met de klimaatcrisis en geopolitieke blokvorming, vormt een giftige cocktail die de welvaart op de helling zet. De jaar op jaar toenemende weersextremen en de enorme klimaatschade zorgen voor steeds grotere spanningen in de wereld.

'Dus moet de oplossing komen via rampen.'

Nog steeds geen rooskleurig perspectief. Maar zoals altijd kunnen er onverwachte dingen gebeuren. Dit boek laat zien hoe die giftige cocktail is ontstaan. Het is ook een zoektocht naar antwoorden. Want hoe kán het dat we na 2008 verder de Russische fuik in zijn gezwommen terwijl we wisten wat de risico's waren? Hoe kán het dat alle waarschuwingen in de wind zijn geslagen? En hoe voorkomen we dat in de toekomst het 'gewin voor nu' wederom belangrijker is dan het 'gewin voor later'? Of zijn er nog meer rampen en oorlogen nodig om aan een toekomstbestendige wereld te werken?

Getroffen door de mooie brief van Jan Terlouw nam ik in 2022 opnieuw contact met hem op. Ik stuur hem een brief en bel hem een week later op. In het najaar rij ik naar zijn huis in het Gelderse Twello. Terlouw blijft zich uit overtuiging voor het klimaat inzetten. 'We zijn de planeet aan het verwoesten. Maar ik blijf optimistisch,' zegt hij aan het eind van het gesprek. 'Pessimisme en wanhoop leiden tot indolentie. Je moet daarom niet wanhopen, want dan doe je niks meer. Hoop is veel constructiever.' Terlouw is inmiddels 91 jaar. Hij oogt vermoeid en soms ook traag, maar zijn ogen glunderen en glimmen nog. Deze man is nog lang niet uitgedoofd, hij zit vol levenslust en

heeft scherpe observaties en heldere ideeën. ‘We gaan het klimaatvraagstuk oplossen, want het kan,’ zegt hij. ‘We zijn slim. Op den duur gaan we het oplossen, maar waarschijnlijk pas op het allerlaatste moment.’ Terlouw denkt even na, en zegt dan: ‘Ik ben op leeftijd en ik ben moe. Ik heb een leven vol natuurkunde en politiek achter de rug. En het lukte me ook nog om boeken te schrijven. Die talenten moet ik blijven gebruiken vind ik, zolang de krachten het me toestaan. Dan maar moe.’

Hoop als plicht. Ik sluit me er graag bij aan.

Milieudefensie versus Shell

Als ingenieur hou ik van getallen, liefst grote getallen. Als ik mensen vertel dat er wereldwijd meer dan 100 miljoen vaten ruwe olie worden opgepompt, leidt dat vaak tot gefronste wenkbrauwen, zeker als ik erbij vertel dat het gaat om de gemiddelde winning per dag. Een verbluffende statistiek waar je verstand bijna bij stilstaat. Betekenis geven aan dit soort getallen is voor mij een belangrijke reden geweest om journalist te worden. Waar worden die enorme hoeveelheden olie voor gebruikt? Het getal 100 miljoen zegt op zichzelf niet zoveel, behalve dat het om veel olie gaat. Héél veel olie. Maar wat betekent die hoeveelheid voor ons? Van die ruwe olie wordt benzine en kerosine gemaakt, zodat we naar het werk of de supermarkt kunnen rijden, of naar ons vakantieadres kunnen vliegen. Maar olie is niet alleen een brandstof, het is ook een grondstof voor de chemische industrie. Oliemoleculen worden daar gekraakt en gekneed tot grondstoffen en halffabricaten voor talloze producten: van plastics tot medicijnen, van kunstmest tot kleding, van wasmiddelen tot voedingsadditieven. Bijna alle objecten die een mens dagelijks gebruikt bevatten fossiele grondstoffen. Voor de productie en het transport van alle spullen die op mijn bureau staan – laptop, beeldscherm, telefoon, brillenkoker, waterfles en bureaulamp – is in ieder afzonderlijk geval olie gebruikt. Dat is niet alleen bij mij zo, dat geldt voor miljarden mensen op de wereld. Vandaar die 100 miljoen vaten per dag. Behalve olie zijn er nog twee andere fossiele brandstoffen. Cijfers? Hier komen ze: per dag wordt er wereldwijd 11 miljard kubieke meter aardgas verstoekt en 22 miljard kilo steenkool.

Niet vreemd dat de transitie naar een samenleving zónder fossiele brandstoffen zo frustrerend, complex, duur en tijdrovend is. Die frustratie wordt in 2022 voor het grote publiek zichtbaar als klimaatactivisten zich vastplakken aan talkshowtafels en kunstwerken. ‘Klimaatklever’ wordt zelfs door woordenboekmaker Van Dale verkozen tot Woord van het Jaar 2022. Activisten smeren eten op schilderijen van wereldberoemde kunstschilders als Monet,

Van Gogh en Da Vinci. Ze lijmen zichzelf vast aan werken van meesters als Picasso en Botticelli. Ze halen de voorpagina's en de journaals met hun acties. Het lijkt op een wanhoopsdaad, en misschien is het dat ook. Want ondanks alle zonnepanelen en windmolens blijft de aarde opwarmen. De prognoses zijn minder alarmerend dan in 2015, toen een opwarming van 3,5 graad in het verschieft lag, maar de huidige prognose van 2,5 graad opwarming zorgt nog steeds voor onhanteerbare weersextremen met dood en verderf tot gevolg. Die frustratie is begrijpelijk, en die demonstraties en acties zijn dat ook.

Zelf ben ik geen activist. Ik ben journalist en probeer als neutrale waarnemer te observeren. In mijn eigen omgeving bespeur ik zowel bewondering als irritatie over de klimaatklevers. De grote vraag op de achtergrond is telkens: wie is er verantwoordelijk? De overheid? Of burgers? Bedrijven misschien? Of uiteindelijk de rechter? Of allemaal? Als we allemaal verantwoordelijk zijn, wie coördineert dan het klimaatbeleid van alle betrokken partijen? Het is overigens niet zo dat er niks gebeurt. Je zou het weleens denken als je activisten met schuim op de mond hoort tieren tegen de olie-maatschappijen. Nederland loopt voorop als het gaat om het installeren van zonnepanelen. Maar het is niet genoeg. De grafiek met de Nederlandse en Europese CO₂-uitstoot laat weliswaar mondjesmaat een dalende tendens zien, maar de wereldwijde uitstoot gaat nog steeds omhoog, en daar is het Nederlandse bedrijfsleven mede verantwoordelijk voor, want we hebben heel veel internationaal opererende bedrijven.

Bedrijven zijn huiverig om verantwoordelijkheid te nemen voor de uitstoot van leveranciers of klanten. Op zichzelf is dat begrijpelijk, want waarom is een leverancier niet verantwoordelijk voor zijn eigen uitstoot? Ik moet denken aan een les die ik leerde op de HTS in Eindhoven, toen ik Technische Bedrijfskunde studeerde. Als twee collega's samen iets tot stand willen brengen, en ze nemen allebei 50 procent van de verantwoordelijkheid, dan is de kans groot dat er niets gebeurt. Ze zullen op elkaar wachten. De les die ik leerde: neem altijd 51 procent verantwoordelijkheid. Ga ervan uit dat het initiatief bij jezelf vandaan moet komen. Zet de eerste stap, dan zet de ander ook een stap.

Het resultaat van de beperkte verantwoordelijkheid die bedrijven voelen is dat er veel goede voornemens zijn, maar dat de uitvoering van klimaatbeleid vaak blijft steken omdat die niet past in de plannen van leveranciers of afnemers. Of omdat de financiële prestaties van komende maand toch zwaarder wegen dan een investering in duurzaamheid. Er is iedere dag een reden om morgen te beginnen. Om die obstakels uit de weg te ruimen beperken ge-

frustrerende klimaatactivisten zich niet meer tot demonstraties op de Dam of het Malieveld. Ze bedenken in toenemende mate effectievere strategieën.

Daarom is de actie van Milieudefensie zo interessant. De milieugroep bewandelt een andere weg en zet zijn frustratie om in een rechtszaak tegen oliemaatschappij Shell. Milieudefensie is gefrustreerd over het trage tempo waarin Shell verduurzaamt en eist daarom bij de Nederlandse rechtbank dat het bedrijf zijn CO₂-uitstoot sneller terugdringt en in lijn brengt met de klimaatdoelen van Parijs. Net als de klimaatklevers roept ook Milieudefensie met deze actie verschillende reacties op. In mijn netwerk heerst aan de ene kant instemming dat vervuiler Shell juridisch eindelijk eens wordt aangepakt, en aan de andere kant schudt men het hoofd omdat het de positie verzwakt van de grootste investeerder in duurzame energie in Nederland.

Wat in de eerste plaats opvalt is dat de kloof tussen milieugroepen en de gevestigde orde lijkt te groeien. Dat is niet alleen mijn gevoel, diverse mensen die ik voor dit boek sprak delen die observatie. De gevestigde orde onderschrijft weliswaar de noodzaak van klimaatbeleid, maar zegt niet sneller te kunnen veranderen dan ze al doen. Milieu- en klimaatgroepen benaderen het van de andere kant: ze zeggen dat bedrijven sneller moeten veranderen om de doelstellingen uit de klimaatverdragen te realiseren.

Naar de rechter

In mei 2021 boekt Milieudefensie een spectaculaire juridische overwinning op Shell. De rechter veroordeelt de oliemaatschappij om de uitstoot van het broeikasgas CO₂ sneller af te bouwen. De uitspraak van de rechter is wereldnieuws. De Britse krant *The Guardian* kopt: 'Shell's historic loss in The Hague is a turning point in the fight against big oil'. Een historisch vonnis inderdaad, want normaal gesproken zijn het niet rechtbanken maar overheden die de spelregels voor bedrijven bepalen. In deze zaak komen veel belangrijke ontwikkelingen samen. Zoals de toenemende zorgen over klimaatverandering, het onvermogen van overheden om daar tijdig iets aan te doen, het oprukkende klimaatactivisme, en de afnemende macht van de oliemaatschappijen. Als het vonnis in hoger beroep overeind blijft, kan het een echte gamechanger zijn en de hele energie-industrie in beweging krijgen. Interessant om hier wat dieper in te duiken dus. Hoe is de milieubeweging tot deze strategie gekomen? En helpen rechtszaken om de klimaatdoelen te realiseren?

Via LinkedIn leg ik contact met Donald Pols, directeur van Milieudefensie, en we maken een afspraak voor een interview. Op een dinsdagmiddag meld ik me op zijn kantoor in Amsterdam, ergens tussen de voormalige Heineken-brouwerij en het Rembrandtplein. In zijn werkkamer doet een grote houten tafel dienst als bureau en vergadertafel. Op het ene uiteinde ligt de hoed die Pols droeg toen hij in mei 2021 juichend de rechtszaal uit liep. Aan het andere uiteinde van de tafel nemen we plaats, tegenover elkaar. De tafel is opgeruimd, het gemoed van Pols opgewekt. Hier zit een man in de *winning mood* en bovendien vol zelfvertrouwen. Pols vertelt dat hij al heel lang bezig is met klimaatactivisme, nu bij Milieudefensie, maar eerder bij het Wereld Natuur Fonds (WNF). Dat activisme gaat met ups en downs, zegt hij. In 2009 beleeft de klimaatbeweging een dieptepunt. In dat jaar staat de Nederlander Yvo de Boer met tranen in de ogen op het podium in Kopenhagen. De VN-klimaatop waar hij voorzitter van is, is net jammerlijk mislukt. Het lukt niet tot bindende afspraken te komen over de reductie van CO₂-emissies en ontwikkelingslanden weigeren het akkoord te ondertekenen. Ten overstaan van tweehonderd wereldleiders laat De Boer zijn emoties en teleurstelling even de vrije loop. Angela Merkel, Vladimir Poetin, Hu Jintao; allemaal kijken ze verbouwereerd naar de diep teleurgestelde De Boer, die twee weken vergeefs heeft gesleurd aan het bereiken van een akkoord.

Pols is die dag ook aanwezig in Kopenhagen. Hij is dan nog Hoofd Klimaat bij WNF. 'Ik ervoer toen wat iedereen in de zaal ervoer,' blikt Pols terug. Hij voelt de teleurstelling van toen nog steeds. 'Ik dacht: we hebben gefaald. We hebben gefaald om de toekomst veilig te stellen.' Gedesilluseerd besluit Pols, zo vertelt hij, 'te stoppen met het klimaat'. En hij voegt de daad bij het woord. Na 'Kopenhagen' geeft hij de brui aan het klimaatvraagstuk en vertrekt met vrouw en kinderen naar China om zich daar voor WNF bezig te houden met de problematiek rond grondstoffen. Maar in de maanden die volgen laat de deceptie van Kopenhagen hem niet los. Pols gebruikt de relatieve rust in China om te reflecteren op de vraag: waardoor ging het mis? Hij spreekt ministers, wetenschappers en CEO's. Na een jaar concludeert hij dat het klimaatbeleid faalt omdat de grootste vervuilers geen onderdeel van het klimaatbeleid zijn. Als Pols de statistieken op een rij zet, komt hij tot de overtuiging dat er een andere aanpak nodig is. De honderd grootste bedrijven ter wereld zijn verantwoordelijk voor 70 procent van de CO₂-uitstoot, ontdekt hij. 'Als die bedrijven geen onderdeel worden van de oplossing, dan zijn we gedoemd. Dan zal klimaatbeleid blijven mislukken.'

Omdat het leven in China niet zo goed bevalt, en omdat Pols en zijn vrouw